

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สืบเนื่องจากวิกฤตการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทยในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอแนะทางออกของปัญหา โดยพระราชทานแนวทางในการแก้ไขวิกฤตของประเทศ ภายใต้ชื่อ “เศรษฐกิจพอเพียง” (sufficiency economy) ซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนในทางสายกลาง เพื่อให้ประชาชนชาวไทยรอดพ้นจากวิกฤตทางเศรษฐกิจ และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ที่ว่า

“...การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตนเอง ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไป ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้แค่ครึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้...”

หลังจากพระราชดำรัสในปี พ.ศ. 2540 แล้ว พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องในโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ เนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์ที่จะส่งสาส์นสำคัญนี้ไปสู่ประชาชนไทยทุกคน เพื่อให้มี “การใช้ชีวิตที่พอเพียง” เนื่องจากทรงเห็นว่ากระแสการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นไปสู่ความทันสมัย โดยละเลยการพิจารณาความเหมาะสมหรือการคำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ทรัพยากร และวัฒนธรรมของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยให้คนส่วนใหญ่ของประเทศมีรากฐานทางจิตใจ และความรู้ที่มั่นคงและพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงก่อนนั้น ย่อมนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ไม่พอเพียง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเบียดเบียนผู้อื่น และส่งผลให้เกิดปัญหานานับประการขึ้นในสังคมได้

ผลสืบเนื่องจากการเน้นย้ำของพระองค์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในโอกาสต่าง ๆ ประกอบกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการวางแผนพัฒนาประเทศ ได้ัญเชิญพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศที่มีความสมดุลและยั่งยืน และการพัฒนาคนให้มีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งผลจากความพยายามนี้ได้ทำให้ประชาชน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน และแทบทุกส่วนของประเทศ ตื่นตัวและสนใจในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กันอย่างกว้างขวางในหลายระดับและหลายลักษณะ

แม้ว่า ในปัจจุบันประชาชนทั่วไปจะรู้จักและเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น ผ่านการนำเสนอการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และการดำเนินชีวิตในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนซึ่งเป็นผลจากความพยายามริเริ่มสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของหลายหน่วยงานทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการสานต่อทางความคิด การมีความรู้ความเข้าใจด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกต้อง และสร้างการยอมรับและเห็นประโยชน์ของการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิต โดยในระดับของชุมชนชนบทนั้น ได้มีการสนับสนุนให้นำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างหลากหลายในรูปแบบของเกษตรทฤษฎีใหม่ วิสาหกิจชุมชน และสวัสดิการชุมชนในรูปแบบต่างๆ ที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีการผลิตเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน และรวมพลังกันในกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยชุมชนชนบทที่มักประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มักมีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิม กล่าวคือ สมาชิกในชุมชนสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้โดยตรง มีความสามัคคีปรองดอง และชุมชนมีการสร้างระบบที่เชื่อมโยงระหว่างวิถีการผลิต การบริโภค ความเชื่อบนพื้นฐานหลักศาสนา และวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นที่เข้มแข็ง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543 : 16-17)

แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมที่สวนทางกับวัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ลักษณะชุมชนชนบทดั้งเดิมที่มีอยู่กำลังจะหมดไป การจะส่งเสริมให้คนในชุมชนมีแนวทางในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างยิ่ง เพราะปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวัฒนธรรมทวนกระแสที่มีอุดมการณ์ โลกทัศน์ ค่านิยม และเป้าหมายที่แตกต่างออกไปจากค่านิยมบริโภคนิยมและวัฒนธรรมทุนนิยมที่เกิดขึ้นในสังคมขณะนี้ ซึ่งในปัจจุบันยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าการจะพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้นั้นควรทำอย่างไร และมีแนวทางใดที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้ง คนที่เปลี่ยนแปลง

ตนเองให้ดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะสามารถอยู่รอดอย่างมีความสุข และเกิดประโยชน์สุขอย่างยั่งยืน ในกระแสวัฒนธรรมและโครงสร้างสังคมยุคใหม่ได้นั้น ควรจะต้องมีคุณลักษณะและมีการเรียนรู้ในการปรับตัวอย่างไร

จากความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ประกอบกับในปัจจุบันยังไม่พบว่ามี การวิจัยทางเศรษฐศาสตร์การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยซึ่งมีความสนใจในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้เกิดแนวคิดในการศึกษาเพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคนไทยและสังคมไทยให้เข้มแข็ง พร้อมต่อการก้าวเดินอย่างสมดุลและมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนที่ดำเนินการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อวิเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคนไปสู่คุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตของการวิจัย

1. คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ยึดความหมาย “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามเอกสารที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป
2. งานวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษา 2 ประเภท คือ การวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม
3. กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่นำเสนอในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกเฉพาะกิจกรรมในชุมชนที่มีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงและประสบความสำเร็จเท่านั้น เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะและเงื่อนไขตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้

4. การเสนอแนวทางการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในงานวิจัยนี้ จะเน้นคุณลักษณะหลัก 3 ประการตามค่านิยม คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม

5. ชุมชนที่ดำเนินการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้เป็นพื้นที่ในการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยได้เลือกแบบเจาะจง จำนวน 3 ชุมชน ในพื้นที่ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ เพื่อให้รูปแบบกิจกรรมในการพัฒนาคนของชุมชนมีความหลากหลาย โดยเกณฑ์ที่ใช้คัดเลือกชุมชนที่ใช้ในการวิจัยภาคสนาม มีดังนี้

- 5.1 เป็นชุมชนชนบทที่อยู่ในพื้นที่แตกต่างกัน
- 5.2 มีสภาพภูมิสังคมที่แตกต่างกัน
- 5.3 มีจุดเน้นหรือเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนแตกต่างกัน
- 5.4 มีระยะเวลาในการพัฒนา และรูปแบบการดำเนินกิจกรรมที่แตกต่างกัน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ลักษณะที่พึงประสงค์ของคนตามค่านิยมของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ คือ พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งคุณลักษณะ 3 ประการข้างต้นจะเกิดขึ้นได้นั้น จำเป็นที่จะต้องขึ้นกับเงื่อนไข 2 ประการเป็นพื้นฐาน คือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม

กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง กิจกรรมที่มีการดำเนินการที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยสามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้าน คือ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสังคม กิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมเพื่อสร้างความพอเพียงด้านจิตใจ

แนวทางการศึกษา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้วิจัยมีแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปใน 3 ประเด็น คือ
  - 1.1 คุณลักษณะคนที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
  - 1.2 เงื่อนไขความรู้และคุณธรรมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
  - 1.3 ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียง

2. เมื่อสังเคราะห์คุณลักษณะคนที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดคุณลักษณะได้แล้ว ผู้วิจัยจะทำการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะ 3 ประการ และเงื่อนไข 2 ประการ เพื่อศึกษาว่าเงื่อนไขใดที่เป็นพื้นฐานที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดคุณลักษณะประการใดได้บ้าง โดยมีสมมุติฐานว่าการพัฒนาเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม จะช่วยให้เกิดการพัฒนาคคุณลักษณะ 3 ประการไปได้พร้อม ๆ กัน

3. จากนั้น ผู้วิจัยจะทำการศึกษาชุมชนที่ดำเนินการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 3 ชุมชน ที่เลือกแบบเจาะจง โดยเน้นการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้าน และการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลาย

4. การเก็บข้อมูลในการวิจัยภาคสนาม จะใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนที่มีบทบาทเด่นในการดำเนินกิจกรรม ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิด (open-ended questions) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อวิเคราะห์ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนดำเนินการนั้น ได้ช่วยพัฒนาคนในชุมชนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในด้านใดบ้าง และกิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการนั้นมีความสอดคล้องกันทั้ง 4 ด้านหรือไม่

5. หลังจากที่ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาแล้ว ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ว่า แนวทางการพัฒนาคนผ่านรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายของแต่ละชุมชน มีส่วนช่วยพัฒนาเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมอย่างไร และชุมชนควรมีการดำเนินกิจกรรมด้านใดเพิ่มขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างกิจกรรมทั้ง 4 ด้าน จากนั้น จึงนำเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในส่วนของการพัฒนาคนโดยตรง และการพัฒนาระบบ

คำถามการวิจัย

ในการวิจัยเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบคำถามการวิจัยหลักไว้ 3 ประเด็น ดังนี้

1. ลักษณะของคนที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีเป็นอย่างไร และการที่คนจะมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้นั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเป็นปัจจัยสนับสนุนในด้านใดบ้าง

2. ลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างไร กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงที่ดำเนินการในชุมชนมีอะไรบ้าง และกิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการนั้น มีความสอดคล้องกันทั้ง 4 ด้านหรือไม่อย่างไร และส่งผลต่อความพอเพียงของคนในชุมชนอย่างไร

3. ชุมชนมีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนไปสู่การมีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะคนที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนที่ดำเนินการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาคนไปสู่คุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
4. ได้แนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณลักษณะตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง